

Boekbesprekingen

Willem Otterspeer, *Orde en trouw*. Over Johan Huizinga, De Bezige Bij, Amsterdam 2006, 254 blz., € 19,90.

Dat Bolland-biograaf en hoogleraar geschiedenis aan de Universiteit van Leiden veel van Johan Huizinga heeft geleerd, staat buiten kijf. In zijn recent verschenen *Orde en trouw* windt hij er geen doekjes om, als hij in het voorwoord schrijft: 'Van Huizinga leerde ik lezen, over Huizinga ging mijn eerste publicatie. Het zat erin dat ik ooit een boek over hem zou schrijven'. Eveneens in het voorwoord stelt de Leidse hoogleraar dat hij slechts gebruik heeft gemaakt van reeds door anderen geraadpleegd bronnenmateriaal en van de vele publicaties die over Johan Huizinga verschenen zijn. Wat heeft Otterspeer dan nog toe te voegen aan het imposante corpus literatuur dat al over Nederlands grootste historicus aller tijden bestaat?

Misschien heeft Otterspeers persoonlijke betrokkenheid het meest toe te voegen aan de bestaande literatuur. De persoonlijke band die Otterspeer als Huizinga-lezer met het oeuvre van de historicus heeft opgebouwd, laat zich bovenal omschrijven als een band waarin bewondering en fascinatie centraal staan. In *Orde en trouw* gaat de Leidse historicus uit van het beste dat Huizinga schreef. Er is ook veel kritiek te leveren op Huizinga, maar daar is het Otterspeer niet om te doen. Het gevolg is onvermijdelijk dat hij zijn leermeester enigszins verheerlijkt. Typering als 'prachtig', 'erg goed', 'treffend' en 'het is vrolijk stemmend' komen in het

boek regelmatig voor.

Toch zou ik Otterspeer tekort doen als ik zou zeggen dat *Orde en trouw* niets meer dan een kritiekloze heldenverering is. Otterspeer laat weliswaar regelmatig door middel van bijvoeglijke naamwoorden zien dat hij Huizinga waardeert, maar het ligt er niet te dik bovenop. In zijn boek benadert Otterspeer Huizinga vooral op een beschrijvende, soms analyserende wijze. In zijn 'Coda' bijvoorbeeld, het laatste hoofdstuk van het boek, laat hij zien dat Huizinga het belangrijk vond om jezelf weg te cijferen ten gunste van een hoger doel: 'Juist waar ze zichzelf wegcijferen omarmt Huizinga zijn helden'. Een citaat van de meester zelf volgt: 'Zichzelf te geven is het eind en het begin van alle levensleer. Niet in de verzaking van de cultuur maar in die van het eigen ik ligt de bevrijding.'

Er vindt hier een soort Droste-effect plaats, in de psychologie en recentelijk ook in de geschiedenis wel *parallel processing* is genoemd. Otterspeer beschrijft Huizinga, zichzelf wegcijferend, Huizinga beschrijft zijn helden, zichzelf wegcijferend, en Huizinga's helden cijferden zichzelf weg. Er zijn meer van dit soort parallellen te vinden. Otterspeer is bijvoorbeeld hoogleraar geschiedenis aan de Universiteit van Leiden, Huizinga was dat ook. Otterspeer heeft, net als Huizinga, een hang naar literatuur in plaats van geschiedenis. Deze manifesteerde zich weliswaar anders, omdat deze bij Huizinga tot uiting kwam in zijn zwierige stijl en zijn onwetenschappelijke methode en bij Otterspeer in zijn neiging te schrijven over

Boekbesprekingen

literaire figuren als Gerardus Bolland en Willem Frederik Hermans, maar de overeenkomst is onmiskenbaar aanwezig.

Een andere overeenkomst tussen Huizinga en Otterspeer is dat ze beiden durven laten zien dat ze gevoelsmensen zijn. Otterspeer is een gevoelsmens omdat hij zijn bewondering voor Huizinga's vatbaarheid voor emoties en zintuiglijkheid niet onder stoelen of banken steekt. In verscheidene hoofdstukken komt hij er op terug. Om een paar voorbeelden te noemen: Otterspeer wijdt een aantal bladzijden aan Huizinga's gevoeligheid voor mystieke ervaringen in de natuur, evenals aan diens hartstocht en zintuiglijkheid. Maar er is nog een andere reden om aan te nemen dat Otterspeer een gevoelsmens is: in *Orde en trouw* laat hij zo nu en dan ruimte voor spontane, impulsieve gevoelsuitingen als 'Wat was er niet nieuw aan die tijd!' Dit maakt het lezen van het boek soms verrassend.

Een belangrijk nadeel van de opzet van Otterspeers boek – een nogal persoonlijk getinte beschrijving van hetgeen Huizinga klassiek maakt – is dat er nergens de ruimte is om de diepte in te gaan. Dit heeft overigens ook met de beperkte omvang van het boek te maken, ruim 250 pagina's. Daarnaast is het zo dat datgene wat Huizinga volgens Otterspeer klassiek maakt, met name gelegen is in vormaspecten. Vragen die in *Orde en trouw* helder beantwoord worden zijn: wat voor taal gebruikte Huizinga? Hoe en waarom maakte hij gebruik van contrasten? Wat had Huizinga met klanken? Er is echter weinig ruimte voor analyse van de inhoud van Huizinga's werk. Met name zijn cultuurkritiek, onder andere geformuleerd in *In de schaduwen van morgen* (1935) en *Geschonden wereld* (1945) wordt hierdoor een beetje onder de tafel geschoven.

Waarom is dit jammer? Omdat Huizinga's cultuurkritische teksten hem evengoed

'klassiek' maken als zijn gebruik van bijvoorbeeld contrast en klank. Deze teksten zijn namelijk een treffende afspiegeling van wat men 'de tijdsgeest' zou kunnen noemen. Dit geldt vooral voor *In de schaduwen van morgen*. Dit boek is een reflectie van de angsten en teleurstellingen die veel mensen in het Interbellum te verwerken hadden. Voor de Eerste Wereldoorlog heerste er in Europa, en zeker in Nederland, een sfeer van optimisme. Technologische vooruitgang, geleidelijke democratisering en een betrekkelijk lange periode van vrede was het continent ten deel gevallen. En Nederland speelde een belangrijke functie als 'vredesduif' door te bemiddelen tussen verschillende Europese landen.

De Eerste Wereldoorlog gooide roet in het eten. Voor het eerst werd pijnlijk duidelijk wat de keerzijde was van technologische vooruitgang. De nieuwe technologie kon door landen ingezet worden om elkaar enorme schade toe te brengen. De democratisering – en de daarmee gepaard gaande opkomst van de massa, had eveneens een keerzijde. Het felle nationalisme dat aan de Wereldoorlog ten grondslag lag, kon via de massamedia snel aan de man gebracht worden. In boeken als *La rebelión de las masas* (1930) van Ortega y Gasset, maar ook in bijvoorbeeld Oswald Spenglers *Der Untergang des Abendlandes* (1918-1923) weerklinkt de relatief nieuwe angst voor de massa en de technologisering van de maatschappij. Huizinga's *In de schaduwen van morgen* sluit hierbij naadloos aan.

Desalniettemin heeft Otterspeer een mooi en persoonlijk relaas geschreven over degene die hem heeft leren lezen. In *Orde en trouw* geeft hij een goed beeld van de door emoties gedreven schrijfstijl van Nederlands grootste historicus. Otterspeer laat zien dat hij meer heeft gedaan dan het werk van Huizinga lezen; hij heeft geprobeerd zich in

te leven in de persoon achter de schrijfsels, hij heeft het leven van zijn held als het ware meegeleefd. In dit opzicht is *Orde en trouw* een zeer geslaagd werk. Toch ontbreekt er ook het een en ander, een inhoudelijke analyse van Huizinga's werk bijvoorbeeld.

Bovendien voegt Otterspeer met zijn boek weinig toe aan de historiografische studies die reeds zijn verschenen van de hand van Hanssen, Krul, Strupp en Van der Lem.

Rolf Harbers

Gwyn Morgan, 69 A.D. The year of four emperors, Oxford University Press, Oxford 2006, ISBN 0-19-512468-5, £16,99.

Toen keizer Augustus in 31 v. Chr. definitief een eind had gemaakt aan de burgeroorlogen, die de late republiek kenmerkten, volgde er onder zijn heerschappij en die van zijn opvolgers een periode van relatieve rust. Aan die rust kwam in 68 na Chr. abrupt een eind toen Nero zelfmoord pleegde om zijn moordenaars voor te zijn. De Julio-Claudische familie leverde geen opvolger meer en een machtsstrijd, die in totaal iets langer dan een jaar zou duren, barstte los. Het is dit zogenaamde vierkeizerjaar dat Gwyn Morgan als onderwerp koos voor haar boek 69 A.D. *The Year of Four Emperors*.

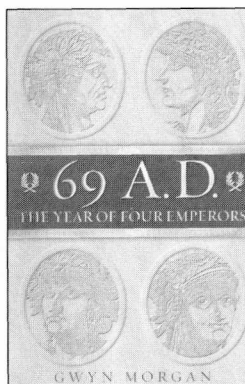
Morgan, professor in klassieke talen en oude geschiedenis aan de universiteit van Texas, geldt als een kenner van Tacitus' *Historiën*, één van de voornaamste bronnen voor de gebeurtenissen van het vierkeizerjaar. Deze kennis is ook de reden voor de auteur geweest een boek over dit jaar te schrijven. De drie studies die in de twintigste eeuw over het onderwerp verschenen doen volgens Morgan geen recht aan het antieke bronnenmateriaal. Het werk van Bernard W. Henderson *Civil War and Rebellion in the Roman Empire* dat in 1908 geschreven werd, concentreerde

zich zozeer op de militaire aspecten dat een algemeen beeld van het jaar 69 op basis van zijn boek niet te vormen was. Bovendien zijn juist militaire gegevens in de antieke bronnen zeldzaam, zeker bij Tacitus, en als gevolg daarvan verwees Henderson dan ook nauwelijks naar deze bronnen.

In 1975 verschenen er twee studies over het vierkeizerjaar die beide een algemeen overzicht gaven van het jaar in plaats van zich

te richten op slechts één aspect ervan. In *The Year of Four Emperors* nam Peter Greenhalgh klakkeloos al zijn gegevens over van Tacitus, terwijl Kenneth Wellesley in het andere boek *The Long Year: A.D. 69* juist zeer wantrouwig tegenover de antieke auteur stond en er daarom maar liefst zo weinig mogelijk aandacht aan besteedde. Morgan keurt beide methodes af. Hoewel Tacitus zeker te ingewikkeld en dubbelzinnig is voor een

letterlijke interpretatie (Greenhalgh), betekent dit niet dat zijn werk onbruikbaar is voor de historicus (Wellesley). Integendeel, zo wil Morgan in dit boek bewijzen. Mits op de juiste wijze geïnterpreteerd en vooral wanneer de juistheid van het geschrevene aan andere historische en literaire bronnen wordt getoetst, is het werk van Tacitus bij uitstek de bron voor de jaren 68 en 69. Morgan kondigt in haar inleiding aan het werk van Tacitus als raamwerk voor haar

Boekbesprekingen

boek te gebruiken, maar tegelijkertijd de lezer zelf in staat te willen stellen zijn eigen conclusies te vormen over de mate van betrouwbaarheid van Tacitus en zijn bronnen. Dit blijkt bij het lezen van de rest van het boek, waar Morgan inderdaad regelmatig wijst op de literaire constructies van Tacitus die de lezer bewust tot bepaalde conclusies dwingen. Een aanpak als deze heeft zeker nut voor de bewustwording van oudhistorici van de noodzaak van een kritische beoordeling bij het gebruik van antieke bronnen. Het boek is daarom ook meer een studie van Tacitus en antieke bronnen geworden en, zoals Morgan zelf al aangeeft, een soort handleiding voor het lezen van de *Historiën*.

Wie op zoek is naar een vermakelijk en licht verteerbaar boek over de gebeurtenissen van het vierkeizerjaar is bij Morgan aan het verkeerde adres. Zonder uitzondering is het gehele boek een chronologische opsomming van alle ontwikkelingen die zich voordeden in het chaotische jaar. Achtereenvolgens worden besproken: de dood van Nero (juni 68), de opvolging van Galba (juni 68 tot januari 69), de hierop volgende oorlog tussen Vitellius en Otho (maart en april 69), de re-

geerperiode van Vitellius (april tot september 69) en tot slot de aanvang van de regering van Vespasianus, die een eind maakte aan het tumultueuze jaar door zich een standvastiger keizer te tonen. Een opsomming als deze is helaas niet genoeg om de lezer te boeien. Door de eentonige manier waarop 69 A.D. geschreven is zullen waarschijnlijk alleen mensen met een absolute fascinatie voor het vierkeizerjaar het van kافت tot kافت lezen. Dat is jammer, want het boek biedt een verrassende kijk op de bestudering van antieke literatuur, waarbij ook de appendix, waarin de achtergrond van alle bronnen en hun auteurs besproken wordt, een waardevolle aanvulling biedt. Voor nauwkeurige bestudering van het vierkeizerjaar is het boek zeker waardevol vanwege de encyclopedische nauwkeurigheid en door de kritische benadering van de bronnen. Lezers met een algemene interesse in de oude geschiedenis, die denken dit boek te kunnen lezen als aangenaam tijdverdrijf, zouden echter wel eens teleurgesteld kunnen worden.

Karin Siebenga